

**Verslag van werkzaamheden
over 2008**

31 maart 2009

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Onderzoek	5
2.1	Afgerond onderzoek in 2008	5
2.1.1	Watertoets	5
2.1.2	Rapport bij de provinciale jaarstukken 2007	7
2.1.3	Aandachtspunten wijziging programmabegroting 2008 Limburg	8
2.1.4	Quickscan Evaluatie Informatieve Weg Noord-Brabant	9
2.1.5	Communicatie Noord-Brabant	10
2.2	Lopend onderzoek in 2008	10
2.2.1	Kwaliteit natuurcompensatie	10
2.2.2	Besluitvormingsstructuur ontslagvergoedingen provincie Limburg	11
2.3	Vooronderzoeken en overige onderzoeksinspanningen	11
2.3.1	Vooronderzoeken	11
2.3.2	Provinciale musea Limburg	12
2.4	Besluitvorming naar aanleiding van onderzoek Zuidelijke Rekenkamer	12
2.4.1	Beleidsvaluatie	12
2.4.2	Reserves en voorzieningen	13
2.4.3	Binnen- en Buitenring Parkstad Limburg	14
2.4.4	Ontslagregelingen Noord-Brabant	15
3	Overige activiteiten Zuidelijke Rekenkamer	16
3.1	Verslag van werkzaamheden 2007	16
3.2	Onderzoeksprogramma 2009	16
3.3	Publiciteit	17
4	Aansluiting werkzaamheden bij oorspronkelijk onderzoeksprogramma	18
5	Organisatie	21
5.1	Bestuur	21
5.2	Bureau	21
5.3	Kennis en opleiding	22
5.4	Financiën	22
5.5	Programmaraad	22
5.6	Kring van provinciale rekenkamers	23

1 Inleiding

Dit is het inhoudelijk verslag van werkzaamheden van de Zuidelijke Rekenkamer over het jaar 2008. De Zuidelijke Rekenkamer is de gemeenschappelijke rekenkamer van de provincies Noord-Brabant en Limburg en heeft als wettelijke taak het onderzoeken van de doeltreffendheid, de doelmatigheid en de rechtmatigheid van het door het provinciebestuur gevoerde bestuur.

Artikel 186, lid 3 van de Provinciewet schrijft voor dat de rekenkamer elk jaar vóór 1 april een verslag opstelt van haar werkzaamheden over het voorgaande jaar. Op grond van artikel 15 van de Gemeenschappelijke regeling 'Gemeenschappelijke provinciale rekenkamer Noord-Brabant en Limburg' dient de rekenkamer jaarlijks vóór 1 april aan Provinciale Staten (PS) schriftelijk verslag uit te brengen van haar werkzaamheden over het voorgaande jaar.

Daarnaast is de rekenkamer gehouden om jaarlijks vóór 1 mei haar jaarrekening vast te stellen en vervolgens binnen twee weken aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en aan Provinciale Staten van Limburg en Noord-Brabant aan te bieden. Door deze verschillende termijnverplichtingen is het niet mogelijk om jaarrekening en verslag van werkzaamheden gebundeld en tegelijkertijd aan PS van Limburg en Noord-Brabant aan te bieden.

In dit verslag van werkzaamheden rapporteert de rekenkamer over de uitvoering van haar onderzoeken in 2008 en de provinciale besluitvorming naar aanleiding van haar rapporten. In het verslagjaar publiceerde de rekenkamer zeven onderzoeken en rondde drie vooronderzoeken af. Daarnaast publiceerde de rekenkamer haar onderzoeksprogramma 2009, waarvoor ook al werkzaamheden werden verricht en bracht het Verslag van werkzaamheden over 2007 uit.

Evenals in 2007 constateert de rekenkamer met tevredenheid dat de aanbevelingen die zij naar aanleiding van haar onderzoeken formuleert, opvolging krijgen binnen de beide provincies.

Vastgesteld door de Zuidelijke Rekenkamer op 31 maart 2009.

drs. L. Markensteyn
voorzitter

drs. P.W.M. de Kroon
secretaris

2 Onderzoek

Dit hoofdstuk bevat een overzicht van de onderzoeken die de rekenkamer in het verslagjaar heeft afgerond, de stand van zaken met betrekking tot lopend onderzoek en de provinciale besluitvorming naar aanleiding van onderzoek uit voorgaande jaren. Per afgerond onderzoek worden de probleemstelling/doelstelling van het onderzoek aangegeven en de aanbevelingen die de rekenkamer naar aanleiding van de onderzoeksbevindingen formuleerde. Ook wordt stilgestaan bij de manier waarop het provinciaal bestuur met de uitkomsten van het onderzoek omgaat. Op deze manier ontstaat inzicht in de doorwerking van rekenkamerrapporten op de verschillende beleidsterreinen. Ook gebruikt de rekenkamer dit overzicht als vertrekpunt voor de vervolgonderzoeken die zij in de toekomst zal instellen.

2.1 Afgerond onderzoek in 2008

2.1.1 Watertoets

In het verslagjaar heeft de rekenkamer een onderzoek afgerond naar de Watertoets in de provincies Limburg en Noord-Brabant. De watertoets omvat het hele proces van vroegtijdig informeren, adviseren, afwegen en uiteindelijk beoordelen van waterhuishoudkundige aspecten in ruimtelijke plannen en besluiten en heeft als doel om te waarborgen dat waterhuishoudkundige doelstellingen expliciet en op evenwichtige wijze in beschouwing worden genomen bij alle waterhuishoudkundig relevante plannen en besluiten.

Met het onderzoek wilde de rekenkamer inzicht geven in de manier waarop de beide provincies invulling geven aan de watertoets (als initiatiefnemer en als waterbeheerder) en in de manier waarop zij de watertoets gebruiken om het waterhuishoudkundig belang in de ruimtelijke ordening te waarborgen (als beoordelaar).

Limburg

Op 25 maart 2008 heeft de rekenkamer het rapport '*Geen land zonder water - Toepassing van de watertoets in de provincie Limburg*' vastgesteld. Het rapport is op 2 april 2008 aan PS van Limburg aangeboden.

Aanbevelingen rekenkamer

- Handhaaf watertoetsloketten en zorg dat ze een centrale rol (blijven) vervullen in het relatiebeheer.
- Volg in de waterparagrafen strikt de wettelijke richtlijnen en voer risico- en kostenanalyses uit op afzonderlijke wateraspecten.

- Geef in de waterparagrafen expliciet aan waar en op welke wijze compensatie plaatsvindt.

Gedeputeerde Staten (GS):

- informeer PS jaarlijks op hoofdlijnen over doorwerking van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (nWro) en de nieuwe Waterwet.
- Ontwerp en hanteer een sluitend systeem voor de controle op toezeggingen die zijn gemaakt bij de beoordeling van ruimtelijke plannen.

Noord-Brabant

Op 28 mei 2008 heeft de rekenkamer het rapport '*Water in zicht - Toepassing van de watertoets in de provincie Noord-Brabant*' vastgesteld. Het rapport is op 2 juni 2008 aan PS van Noord-Brabant aangeboden.

Aanbevelingen rekenkamer

- Besteed meer aandacht, zowel intern als extern, aan relatiebeheer.
- Volg in de waterparagrafen strikt de wettelijke richtlijnen en voer risico- en kostenanalyses uit op afzonderlijke wateraspecten.
- Geef in de waterparagrafen expliciet aan waar en op welke wijze compensatie plaatsvindt.

GS:

- Informeer PS jaarlijks op hoofdlijnen over doorwerking van de nWro en de nieuwe Waterwet.
- Ontwerp en hanteer een sluitend systeem voor de controle op toezeggingen die zijn gemaakt bij de beoordeling van ruimtelijke plannen

Bestuurlijke brief

Tegelijk met het onderzoek van de Zuidelijke Rekenkamer voerde de Rekenkamer Oost-Nederland een zelfde onderzoek uit in de provincies Gelderland en Overijssel. Op 15 juli 2008 publiceerden de Zuidelijke Rekenkamer en de Rekenkamer Oost-Nederland een gezamenlijke brief aan PS van Gelderland, Limburg, Noord-Brabant en Overijssel. In de brief reikten de rekenkamers bestuurlijke aandachtspunten aan Provinciale Staten van de vier provincies aan, aan de hand van de resultaten uit de vier provinciespecifieke rapporten.

De bestuurlijke brief is door de landelijke Adviescommissie Water verwerkt in haar reactie van 24 oktober 2008 op het kabinetsstandpunt naar aanleiding van de bevindingen van de Commissie Duurzame Kustontwikkeling (Deltacommissie). De adviescommissie memoreerde in dat verband de opmerking van de beide rekenkamers dat er met betrekking tot de watertoets op bestuurlijk niveau meer aandacht en daadkracht gewenst is.

Besluitvorming naar aanleiding van rapport en bestuurlijke brief

Limburg

Het rapport en de bestuurlijke brief zijn besproken in de vergadering van de statencommissie voor het Fysieke Domein van 12 september 2008. In antwoord op vragen van leden van PS, meldde de gedeputeerde dat hij de aanbevelingen van de rekenkamer wil overnemen, mits dit niet tot onnodige bureaucratie leidt en meerwaarde heeft.

Noord-Brabant

Op 12 september 2008 heeft de commissie voor Ruimte en Milieu van PS het rapport en de bestuurlijke brief besproken. Diverse fracties gaven daarbij aan dat zij tevreden zijn met het feit dat GS de aanbevelingen van de rekenkamer hebben overgenomen. Op 3 oktober 2008 bespraken PS het rapport en de bestuurlijke brief. Daarbij werd het belang onderstreept van bestuurlijke aandacht voor de watertoets en goede afspraken met betrekking tot compensatie. Ook werd aan GS gevraagd om in de reguliere planning en controlcyclus voortaan verantwoording af te leggen over de implementatie van de aanbevelingen van de rekenkamer.

In het verlengde van de aanbevelingen van de rekenkamer wordt in het Voorontwerp Provinciaal Waterplan 2010-2015, zoals besproken in de statencommissie voor Ruimte en Milieu van 20/21 november 2008, ten aanzien van de watertoets opgemerkt, dat de provincie als initiatiefnemer voor waterhuishoudkundig relevante ruimtelijke plannen (zoals ontgrondingsplannen) een risico-kostenanalyse en compensatie voor het watersysteem zal betrekken als dit aan de orde is. Daarnaast geeft de provincie aan dat zij de wettelijk voorgeschreven afsprakennotities zullen hanteren.

2.1.2 Rapport bij de provinciale jaarstukken 2007

In het verslagjaar heeft de rekenkamer een onderzoek ingesteld naar de jaarstukken 2007 van de provincies Limburg en Noord-Brabant. Met het onderzoek wilde de rekenkamer PS van beide provincies ondersteunen bij de behandeling van deze jaarstukken. De probleemstelling van het onderzoek luidde als volgt: Zijn er in de jaarstukken 2007 van de provincies Limburg en Noord-Brabant aandachtspunten en verbeterpunten aan te wijzen, vanuit het perspectief van de controlerende taak van PS?

Limburg

Op 13 mei 2008 heeft de rekenkamer het rapport '*Rapport bij de jaarstukken 2007 provincie Limburg*' vastgesteld. Het rapport is op 14 mei besproken in de controlecommissie, waarbij de rekenkamer een toelichting verzorgde. Het rapport is vervolgens, voorzien van een advies van de controlecommissie, op 16

mei 2008 besproken in de overige statencommissies. Op 30 mei 2008 hebben PS het rapport betrokken bij de behandeling van de provinciale jaarstukken 2007. In het rapport heeft de rekenkamer, naast aanbevelingen voor het debat over de jaarstukken 2007, ook aanbevelingen geformuleerd voor volgende begrotingen, en voor de verplichte paragrafen en de jaarrekening. Naar aanleiding van het rapport van de rekenkamer hebben GS en PS aan de rekenkamer gevraagd om een onderzoek in te stellen naar de wijziging programmabegroting 2008 (zie paragraaf 2.1.3).

Noord-Brabant

Op 18 april 2008 heeft de rekenkamer het rapport '*Rapport bij de jaarstukken 2007 provincie Noord-Brabant*' vastgesteld. Het rapport is op 25 april besproken in de functionele commissies van PS, nadat eerder - op 14 april - de rekeningcommissie een concept rapport van de rekenkamer had besproken. In die vergadering verzorgde de rekenkamer een toelichting op haar rapport.

Op 23 mei 2008 hebben PS het rapport betrokken bij de behandeling van de provinciale jaarstukken 2007. In het rapport heeft de rekenkamer, naast aanbevelingen voor het debat over de jaarstukken, ook aanbevelingen geformuleerd voor volgende begrotingen, en voor de verplichte parafen en de jaarrekening. PS namen een motie aan om bij de behandeling van de provinciale jaarstukken 2008 de door de rekenkamer geformuleerde suggesties over te nemen.

2.1.3 Aandachtspunten wijziging programmabegroting 2008 Limburg

Op 6 oktober 2008 heeft de rekenkamer het rapport '*Aandachtspunten wijziging programmabegroting 2008 Limburg*' vastgesteld. Het rapport is op 14 oktober 2008 aan PS van Limburg aangeboden.

De probleemstelling van het onderzoek luidde als volgt: Zijn er in de wijziging begroting 2008 van de provincie Limburg aandachtspunten en verbeterpunten aan te wijzen, vanuit het perspectief van de autoriserende en controlerende taak van PS? De rekenkamer voerde het onderzoek uit op verzoek van GS en PS.

Aanbevelingen rekenkamer

De rekenkamer formuleerde een reeks van concrete verbeterpunten voor het opstellen van toekomstige begrotingen. Daarnaast beval zij PS aan om, in het kader van hun autoriserende en controlerende taken, bij de behandeling van de volgende begrotingen (en jaarstukken) zich stelselmatig de volgende kernvragen te stellen:

- Wordt uit de begroting duidelijk wat de provincie wil bereiken (doelstellingen) en wat ze daarvoor gaat doen (prestaties)?
- Is duidelijk op welke wijze, via deze doelstellingen uit de begroting, de doelen uit het coalitieakkoord kunnen worden bereikt?
- Is duidelijk op welke wijze de geformuleerde prestaties een bijdrage (kunnen) leveren aan de doelstellingen?
- Is duidelijk op welke wijze de tussenstanden bijdragen aan het realiseren van de prestaties?

- Zijn de doelstellingen en prestaties zo geformuleerd dat is na te gaan in welke mate ze zijn gerealiseerd?
- Is duidelijk (is het voorstelbaar) dat de geformuleerde indicatoren inzicht kunnen geven in de mate van doelbereik?

Besluitvorming naar aanleiding van rapport

In hun vergadering van 24 oktober 2008 hebben PS besloten om het rapport in handen te stellen van de werkgroep ‘Smartheid begroting’. De werkgroep bestaat uit de gedeputeerde Financiën, vertegenwoordigers uit PS en uit de ambtelijke organisatie. De werkgroep heeft als doel “het aanbrengen van een kwalitatieve verbeterslag in het product begroting zodat deze als stuurinstrument PS beter in staat stellen om vooraf haar kaderstellende taak en achteraf haar controlerende taak middels de jaarstukken uit te kunnen oefenen”.

Op verzoek van GS hebben professor F. Leeuw en emeritus hoogleraar professor B. Felling op 30 oktober 2008 gerapporteerd over de kwaliteit van de programmabegroting 2009. In hun rapportage onderschrijven zij de algemene aanbevelingen van de rekenkamer in relatie tot de begroting.

Op 7 november 2008 hebben PS de begroting 2009 behandeld. Voor de begroting is gebruik gemaakt van de adviezen van de rekenkamer. In het begeleidend statenvoorstel wordt opgemerkt dat de begroting een kwaliteitsimpuls heeft gekregen, mede door de adviezen van de rekenkamer.

2.1.4 Quickscan Evaluatie Informatieve Weg Noord-Brabant

Op 5 november 2008 heeft de rekenkamer het rapport ‘Quickscan Evaluatie Informatieve Weg’ vastgesteld. Het rapport is op 10 november 2008 aan PS van Noord-Brabant aangeboden. De quickscan vond plaats op verzoek van de provincie en behelsde een beoordeling van de Evaluatie Informatieve Weg. Doel van deze evaluatie was het bepalen van het effect van actuele en frequente informatieverstopping op de attitude en het gedrag van weggebruikers.

Aanleiding voor het verzoek van de provincie vormde het rapport van de Zuidelijke Rekenkamer *‘Focus op beleid - Het gebruik van het instrument beleidsevaluatie door Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant’* (2006). In dit rapport wordt antwoord gegeven op de vraag in hoeverre beleidsevaluaties binnen de provincie voldoen aan de voorwaarden om tot een kwalitatief goede uitvoering ervan en dito resultaten te komen. Het rapport formuleerde algemeen aanvaarde eisen met betrekking tot sturing en beheersing, bruikbaarheid en benutting en de inhoudelijke en methodisch-technische uitvoering van beleidsevaluaties.

Aanbevelingen rekenkamer

Naar aanleiding van de quickscan beval de rekenkamer aan om de opzet van (qua organisatie en financieel belang) grote evaluatietrajecten vooraf te laten beoordelen door deskundigen op het terrein van (evaluatie)onderzoek.

Ook beval de rekenkamer aan om bij dergelijke evaluaties vooraf informatieafspraken te maken tussen GS en PS.

2.1.5 Communicatie Noord-Brabant

Op 22 december 2008 stelde de rekenkamer het rapport '*Communicatie met beleid - Beleidscommunicatie door de provincie Noord-Brabant*' vast. Centrale vraagstelling van het onderzoek was: In hoeverre was de uitvoering van het communicatiebeleid van de provincie Noord-Brabant in de periode 2006-2007 doelmatig en doeltreffend?

Aanbevelingen rekenkamer

GS:

- Zorg voor centrale regie en sturing op de beleidsontwikkeling, planning en programmering van de beleidscommunicatie.
- Ontwikkel en implementeer provinciebrede criteria voor de kwaliteit, eenheid en afstemming van de beleidscommunicatie.
- Versterk de professionele invulling van communicatie in het beleidsproces door verplichte advisering en toetsing door communicatiedeskundigen.

GS en PS:

- Maak sturing op de kosten van beleidscommunicatie mogelijk.
- Maak afspraken over de aanpak van verbeteringen van de beleidscommunicatie met een daarbij behorend tijdspad.

2.2 Lopend onderzoek in 2008

2.2.1 Kwaliteit natuurcompensatie

Het onderzoek, dat wordt uitgevoerd in Limburg en Noord-Brabant, richt zich op de vraag in hoeverre de provincies erin slagen om te waarborgen dat bij ruimtelijke ingrepen in natuurgebieden op een juiste wijze uitvoering wordt gegeven aan de compensatie-eis, dat per saldo geen netto verlies aan waarden optreedt voor wat betreft kwaliteit.

Limburg

De rekenkamer heeft het onderzoek op 2 juli 2008 bij de provinciale organisatie aangekondigd, waarna een eerste afstemmingsgesprek plaatsvond op 9 juli. Op 11 september 2008 heeft de rekenkamer een door haar opgesteld normenkader met de door de provincie aangewezen contactpersonen besproken.

Noord-Brabant

De rekenkamer heeft het onderzoek op 2 juli 2008 bij de provinciale organisatie aangekondigd, waarna een eerste afstemmingsgesprek plaatsvond op 8 juli.

Op 2 oktober 2008 heeft de rekenkamer een door haar opgesteld normenkader met de door de provincie aangewezen contactpersonen besproken.

2.2.2 Besluitvormingsstructuur ontslagvergoedingen provincie Limburg

Op 4 november 2008 ontving de rekenkamer een schriftelijk verzoek van de secretaris/algemeen directeur van de provincie Limburg om een onderzoek in te stellen naar de besluitvormingsstructuur binnen de provinciale organisatie rondom ontslagvergoedingen. Aanleiding voor het verzoek vormde het rapport van de Zuidelijke Rekenkamer *'Loon naar werken - Ontslagregelingen provincie Noord-Brabant'* van 6 december 2007. De provincie gaf aan van de rekenkamer een expertoordeel te willen vernemen over de vraag in hoeverre binnen de provincie Limburg zodanige waarborgen zijn geschapen dat mogelijke toekomstige ontslagvergoedingen op een consistente, transparante en eenduidige manier worden toegekend. De rekenkamer legde het verzoek op 18 november 2008 ter sondering voor aan de Limburgse leden van de Programmaraad (zie ook paragraaf 5.5). Mede naar aanleiding van de bespreking in de Programmaraad besloot de rekenkamer het verzoek te honoreren. Op 24 november 2008 heeft zij de provincie hiervan in kennis gesteld.

2.3 Vooronderzoeken en overige onderzoeksinspanningen

2.3.1 Vooronderzoeken

In 2008 heeft de rekenkamer drie vooronderzoeken afgerond. Vooronderzoeken zijn onderzoeken voor intern gebruik, die worden ingesteld om inzicht te verkrijgen in de mogelijkheden voor en toegevoegde waarde van toekomstig rekenkameronderzoek. De rekenkamer heeft de uitvoering van vooronderzoeken geplaatst in een meerjarig perspectief. De rekenkamer brengt op deze manier in haar eerste bestuursperiode (2005 - 2011) alle majeure beleidsterreinen van de provincies in beeld.

In het verslagjaar werden voor zowel de provincie Limburg als de provincie Noord-Brabant vooronderzoeken afgerond op de volgende terreinen:

- Onderhoud provinciale wegen.
- Ruimtelijk beleid.
- Milieu.

De vooronderzoeken naar het onderhoud provinciale wegen en naar het ruimtelijk beleid waren een gezamenlijk initiatief van de Zuidelijke Rekenkamer en de collega-instellingen Randstedelijke Rekenkamer, Rekenkamer Oost-Nederland en Rekenkamer Zeeland.

2.3.2 Provinciale musea Limburg

In een regulier overleg met de rekenkamer op 31 januari 2008, verzocht gedeputeerde mw. O.M.T. Wolfs om de mogelijkheid en wenselijkheid na te gaan van een rekenkameronderzoek naar de mate waarin de aanbevelingen van de 'Visitatiecommissie provinciale musea 2003 - 2006' waren opgevolgd. De rekenkamer heeft in de periode februari - maart 2008 vervolgens een verkenning naar het onderwerp uitgevoerd. Op 15 april 2008 heeft de rekenkamer de gedeputeerde per brief meegedeeld dat zij besloten had thans geen onderzoek naar dit onderwerp in te stellen. De rekenkamer was namelijk tot de slotsom gekomen dat een onderzoek naar de provinciale musea geen bijzondere meerwaarde zou opleveren ten opzichte van het in 2007 door de Zuidelijke Rekenkamer gepubliceerde rapport '*Inhoud en afstand - De relatie tussen de provincie Limburg en de Limburgse Huizen*'. In dat rapport hanteerde de rekenkamer een normenkader met betrekking tot het toezicht op en verantwoording van op afstand geplaatste instellingen. De rekenkamer bracht dit normenkader nogmaals onder de aandacht van de gedeputeerde.

2.4 **Besluitvorming naar aanleiding van onderzoek Zuidelijke Rekenkamer**

2.4.1 Beleidsevaluatie

Limburg

Op 19 februari 2008 stelden GS de nota 'Onderzoeksbeleid Provincie Limburg' vast. De nota bevat het algemene kader voor de positionering van onderzoek in het beleid en in de organisatie van de provincie. De nota vloeit mede voort uit het rapport van de rekenkamer '*De cirkel gesloten - Rapport beleidsevaluatie provincie Limburg*' (2006). De nota is op 4 april van het verslagjaar besproken in de statencommissie voor het Economische Domein en op 18 april unaniem door PS aangenomen.

In februari 2008 publiceerde de provincie tevens een 'Handreiking Beleidsevaluatie provincie Limburg', voor toepassing binnen de eigen provinciale organisatie. In de inleiding wordt aangegeven dat de handreiking een gevolg is van het onderzoek van de rekenkamer en de constatering daarin dat beleidsevaluaties van de provincie niet altijd aan de maat waren.

Op 19 december 2008 hebben PS het 'Onderzoeksprogramma 2009 Provincie Limburg' vastgesteld. Het is het eerste onderzoeksprogramma dat verschijnt. In de inleiding van het programma wordt gemeld dat het naar aanleiding van het rapport van de rekenkamer is opgesteld.

Noord-Brabant

Op 22 februari 2008 heeft de statencommissie voor Bestuur en Middelen het 'Onderzoeksplan 2008 ex artikel 217a Provinciewet' besproken. In het plan geven GS aan dat de invulling van onderzoek artikel 217a geschiedt met inachtneming van de aanbevelingen van de rekenkamer in haar rapport *'Focus op beleid - Het gebruik van het instrument beleidsevaluatie door Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant'*. GS melden dat zij de aanbevelingen van de rekenkamer uit dat rapport hebben overgenomen en daar invulling aan hebben gegeven door het formuleren, vaststellen en implementeren van een onderzoeksbeleid, een onderzoekstatuut en onderzoeksrichtlijnen.

Tijdens de vergadering van 22 februari heeft de commissie ook de nota 'Evaluatie van beleid' besproken. Een amendement werd aangenomen, op grond waarvan alle provinciale evaluatieonderzoeken voortaan moeten voldoen aan het normenkader, zoals eerder door de rekenkamer aangereikt.

Zoals eerder gemeld, vormde het onderzoek tevens aanleiding voor een verzoek aan de rekenkamer voor de beoordeling van een uitgevoerde evaluatie (zie paragraaf 2.1.4).

2.4.2 Reserves en voorzieningen

Limburg

Op 18 januari 2008 heeft de statencommissie voor het Economische Domein het rapport van de Zuidelijke Rekenkamer *'Reserves en voorzieningen provincie Limburg' (2007)* besproken. De rekenkamer verzorgde tijdens die vergadering een toelichting op het rapport.

Naar aanleiding van het rapport van de rekenkamer en de bespreking ervan in de statencommissie, hebben GS vervolgens een nota 'Herijking Kadernota Reserves en Voorzieningen' opgesteld. Hierin geven GS aan dat zij met ingang van 2008 voor nieuw in te stellen reserves c.q. voorzieningen een door de rekenkamer aanbevolen uniform model 'Instellingsbesluit' zullen hanteren. In lijn met een andere aanbeveling van de rekenkamer melden GS bovendien dat zij met ingang van de begroting 2009 de lijn zullen doortrekken, waarbij informatie zal worden verstrekt over de besteding van reserves en voorzieningen in relatie tot de realisatie van beleidsdoelen uit de programmabegroting. De aanbeveling van de rekenkamer om een helder integraal beleidskader te formuleren voor de inzet van en omgang met reserves en voorzieningen, interpreteerden GS als een oproep om aan reserves SMART-doelstellingen te koppelen, hetgeen zij om principiële redenen onjuist achten. Naar de mening van Gedeputeerde Staten moet de mate van doelbereiking worden gezocht in de monitoring en verantwoording van die beleidsdoelen zélf. Reserves en voorzieningen vinden GS daarvoor geen instrument.

In reactie hierop formuleerde de commissie voor het Economische Domein in haar vergadering van 6 maart 2008 de wens dat PS minimaal het recht hebben om te

weten met welke financiële middelen projecten worden gefinancierd. GS werden uitgenodigd dit element in een definitief statenvoorstel beter te benadrukken. Een en ander leidde tot het statenvoorstel 'Beleidskader reserves en voorzieningen 2008 (coalitie 2007-2011)', waarin de aanbeveling van de rekenkamer om te komen tot een helder en toetsbaar beleidskader, zoals door de statencommissie gevraagd, verder wordt uitgewerkt. Het beleidskader werd op 16 mei 2008 door de statencommissie besproken. Op 30 mei namen PS het voorstel bij meerderheid van stemmen aan, inclusief een addendum van de zijde van Gedeputeerde Staten naar aanleiding van de aanbeveling van de rekenkamer over het beleidskader.

Noord-Brabant

Op 11 januari 2008 heeft de statencommissie voor Bestuur en Middelen het rapport van de Zuidelijke Rekenkamer '*Reserves en voorzieningen provincie Noord-Brabant (2007)*' besproken. Voorafgaand aan die vergadering verzorgde de rekenkamer een toelichting op het rapport voor leden van deze commissie en de rekeningcommissie. Naar aanleiding van de aanbeveling van de rekenkamer om de informatievoorziening over reserves en voorzieningen af te stemmen op de autoriserende en controlerende rol van PS, zegde de gedeputeerde een handreiking toe ten behoeve van de werkgroep 'Verbetering Begroting'.

In hun vergadering van 27 juni 2008 besloten PS, bij de bespreking van de voorjaarsnota 2008, dat conform de aanbevelingen van de rekenkamer voortaan bestedingsplannen voor alle bestemmingsreserves worden opgesteld. Deze bestedingsplannen zullen dan als digitale bijlage bij de voorjaarsnota beschikbaar worden gesteld.

2.4.3 Binnen- en Buitenring Parkstad Limburg

Op 29 februari 2008 heeft de statencommissie voor het Fysieke Domein het rapport van de Zuidelijke Rekenkamer '*Volgens afspraak besloten - Besluitvorming en informatievoorziening van het project Binnen- en Buitenring Parkstad Limburg (2007)*' besproken. De aanbevelingen van de rekenkamer werden overgenomen. Deze hadden betrekking op: het maken van toetsbare procesafspraken voor huidige en toekomstige grote projecten; het maken van heldere informatieafspraken over de voortgang van zowel het project Binnenring als het project Buitenring; de herbevestiging van de oorspronkelijke uitgangspunten van het project Binnen- en Buitenring Parkstad Limburg.

Op 18 april 2008 bevestigden PS het standpunt van de statencommissie. Aan de controlecommissie werd gevraagd om het Presidium te adviseren over de invoering van een provinciale procedureregeling naar het model van de Procedureregeling Grote projecten van de Tweede Kamer. Op 12 november 2008 besprak de controlecommissie een concept regeling grote projecten Limburg.

2.4.4 Ontslagregelingen Noord-Brabant

Op 25 april 2008 heeft de statencommissie voor Bestuur en Middelen het statenvoorstel 'Kaders beëindigingsregelingen' besproken. Een dergelijk kader was door GS toegezegd bij de bespreking op 14 december 2007 van het rapport van de Zuidelijke Rekenkamer '*Loon naar werken - Ontslagregelingen provincie Noord-Brabant*' (2007). GS werden daarbij opgedragen om vóór 1 april 2008 te komen met eenduidig en terughoudend beleid voor ontslagregelingen. De commissie was van mening dat slechts in zeer uitzonderlijke gevallen sprake zal kunnen zijn van een minnelijke regeling en vroeg aan GS om in een Memorie van Antwoord de criteria daartoe aan te scherpen.

Op 23 mei 2008 hebben PS de kaders beëindigingsregelingen vastgesteld. Conform dit besluit wordt het beleid gebaseerd op de volgende uitgangspunten: jaarlijks duidelijke werkafspraken; jaarlijkse beoordeling en verslaglegging; tijdige maatregelen bij niet functioneren waarbij een gang naar de rechter niet vermeden wordt om tot onvrijwillig ontslag bij niet functioneren te komen; geen afkoopregelingen; indien GS desalniettemin op grond van uitzonderlijke omstandigheden overwegen om gebruik te maken van de bevoegdheid om een verzoek tot afkoop te honoreren, zullen zij het Presidium van PS hierover tijdig vooraf informeren om tot een regeling te komen. Deze werkwijze zal in 2011 worden geëvalueerd.

Zoals eerder gemeld, vormde het onderzoek aanleiding voor een verzoek van de provincie Limburg om een onderzoek in te stellen naar de besluitvormingsstructuur ontslagvergoedingen provincie Limburg (zie ook paragraaf 2.2.2).

3 Overige activiteiten Zuidelijke Rekenkamer

3.1 Verslag van werkzaamheden 2007

De rekenkamer heeft het verslag van werkzaamheden over 2007, na bespreking in de Programmaraad van 11 maart 2008, op 25 maart vastgesteld en conform artikel 186, lid 4 van de Provinciewet aangeboden aan PS en GS van de beide provincies.

Limburg

Het verslag is op 18 april 2008 door Provinciale Staten voor kennisgeving aangenomen en in handen gesteld van de commissie voor het Economische Domein.

Noord-Brabant

Het verslag is op 18 april 2008 door Provinciale Staten voor kennisgeving aangenomen.

3.2 Onderzoeksprogramma 2009

In haar vergadering van 4 november 2008 heeft de rekenkamer een concept onderzoeksprogramma 2009 vastgesteld, dat vervolgens voor advies aan de Programmaraad werd aangeboden en met de raad op 18 november 2008 werd besproken. De rekenkamer heeft het definitieve onderzoeksprogramma vastgesteld op 2 december 2008 en vervolgens ter kennis gebracht van PS en GS van Noord-Brabant en Limburg.

Het onderzoeksprogramma geeft een overzicht van de onderzoeken die de rekenkamer voornemens is om in het betreffende jaar uit te voeren. Daarnaast bevat het een schets van de onderzoek- en controleomgeving waarin de rekenkamer opereert en geeft het op hoofdlijnen aan welke strategische keuzes de rekenkamer maakt bij de selectie van onderzoeksonderwerpen.

Samenvattend zal de rekenkamer in 2009 de volgende onderzoeken uitvoeren:

- Kwaliteit natuurcompensatie provincie Limburg (doorloop uit 2008).
- Kwaliteit natuurcompensatie provincie Noord-Brabant (doorloop uit 2008).
- Onderbesteding in de provincie Limburg; deelonderzoek bij de jaarstukken 2008.
- Onderbesteding in de provincie Noord-Brabant; deelonderzoek bij de jaarstukken 2008.
- Risicokaart Limburg.
- Risicokaart Noord-Brabant.
- Besluitvormingsstructuur ontslagvergoedingen provincie Limburg.
- Grondbeleid Noord-Brabant (afhankelijk van uitkomst vooronderzoek).

In 2009 zal de rekenkamer daarnaast een vooronderzoek verrichten op het terrein van cultuur/sociaal beleid. Dit zal naar verwachting leiden tot het instellen van een onderzoek op dit terrein in de tweede helft van 2009.

Voor een nadere omschrijving van de voorgenomen onderzoeken wordt verwezen naar het onderzoeksprogramma van de rekenkamer, dat gedownload kan worden op www.zuidelijkerekenkamer.nl.

3.3 Publiciteit

De rekenkamer legt publiekelijk verantwoording af over haar onderzoeksactiviteiten. Haar rapporten zijn na aanbidding aan Provinciale Staten openbaar. De rekenkamer begeleidt de publicatie van haar rapporten met persberichten en geeft desgewenst een toelichting op haar onderzoeken tegenover de media. Ook in het verslagjaar hebben de rapporten van de rekenkamer zich in een behoorlijke belangstelling van de media mogen verheugen.

Veel vragen kreeg de rekenkamer naar aanleiding van haar onderzoek naar de Ontslagregelingen in Noord-Brabant (zie ook paragraaf 2.4.4). Niet alleen leidde het onderzoek tot vragen in de Tweede Kamer en in sommige gemeenteraden, ook werd de rekenkamer diverse malen benaderd voor een toelichting op het onderzoek en het onderzoeksrapport. De rekenkamer besloot daarop het onderzoek voor een groter publiek toegankelijk te maken en publiceerde een verslag van het onderzoek in *Openbaar Bestuur, Tijdschrift voor beleid, organisatie & politiek* van april 2008.

Op de website van de rekenkamer www.zuidelijkerekenkamer.nl worden alle onderzoeken en de door de rekenkamer uitgebrachte persberichten weergegeven. Ook bevat de website belangrijke achtergronddocumenten over taak, functie en organisatie van de rekenkamer.

4 Aansluiting werkzaamheden bij oorspronkelijk onderzoeksprogramma

Een vergelijking van de geplande onderzoekswerkzaamheden 2008 met de realisatie in 2008, levert het volgende beeld op:

Werkplan 2008	Realisatie 2008
watertoets Noord-Brabant	gepubliceerd
watertoets Limburg	gepubliceerd
	bestuurlijke brief Watertoets gepubliceerd
jaarstukken 2007 Noord-Brabant	gepubliceerd
jaarstukken 2007 Limburg	gepubliceerd
	programmabegroting 2008 Limburg gepubliceerd
	quicksan Evaluatie Informatieve Weg Noord- Brabant gepubliceerd
communicatie Noord-Brabant	afgerond
vooronderzoek onderhoud provinciale wegen	afgerond
Onderhoud provinciale wegen	
vooronderzoek ruimtelijk beleid	afgerond
ruimtelijk beleid	kwaliteit natuurcompensatie onderzoek loopt
vooronderzoek milieu	afgerond
grondbeleid Noord-Brabant	nadere verkenning afgerond

Samenvattend heeft de rekenkamer de volgende onderzoeken uitgevoerd, die in het onderzoeksprogramma 2008 waren opgenomen: Watertoets Noord-Brabant en Limburg; Communicatiebeleid Noord-Brabant; Provinciale jaarstukken 2007 Noord-Brabant en Limburg. De rekenkamer heeft daarnaast twee verzoekonderzoeken uitgevoerd, die niet in het onderzoeksprogramma 2008 waren opgenomen: Aandachtspunten wijziging programmabegroting 2008 Limburg en Quicksan Evaluatie Informatieve Weg Noord-Brabant.

In 2008 werden de vooronderzoeken afgerond zoals gepland. Mede naar aanleiding van het vooronderzoek ruimtelijk beleid heeft de rekenkamer besloten een onderzoek in te stellen naar de kwaliteit van de natuurcompensatie. In afwijking van het onderzoeksprogramma, heeft de rekenkamer besloten om geen onderzoek in

te stellen in vervolg op het vooronderzoek onderhoud provinciale wegen. Hieraan lagen inhoudelijke overwegingen ten grondslag, evenals de omstandigheid dat de rekenkamer twee tussentijdse verzoeken tot het instellen van onderzoeken honoreerde.

De rekenkamer had eind 2008 nog geen besluit genomen over het instellen van een onderzoek naar het grondbeleid van de provincie Noord-Brabant. Wel is in het verslagjaar een nadere verkenning van het onderwerp uitgevoerd.

In het onderzoeksprogramma 2008 was reeds rekening gehouden met een latere start van een eventueel onderzoek, afhankelijk van de doorloop van andere onderzoeken.

Tijdverantwoording

Het op 23 november 2007 vastgestelde onderzoeksprogramma 2008 bevatte een raming van de verdeling tussen direct aan onderzoek te besteden tijd, overige directe werkzaamheden van het bureau van de rekenkamer en indirecte werkzaamheden.

Tot *direct aan onderzoek* te besteden tijd behoren werkzaamheden ten behoeve van: startnotities; onderzoeken; nazorg onderzoeken; verslag van werkzaamheden.

Tot *overige directe werkzaamheden* behoren: het monitoren van bestuurlijke en beleidsmatige ontwikkelingen ten behoeve van toekomstig onderzoek; het schrijven en onderhouden van het onderzoeksprogramma; bestuurlijk overleg en overleg met (leden van) de Programmaraad.

Indirecte werkzaamheden bevatten onder meer: de organisatie van het bureau; werkzaamheden ten behoeve van de begroting en jaarrekening van de rekenkamer; activiteiten in het kader van de Kring van provinciale rekenkamers; intern overleg; opleiding en training van medewerkers.

Zoals in het onderzoeksprogramma 2008 aangegeven, was de planning gericht op een verdeling van 70 % directe tijd en 30% indirecte tijd. De tabel hieronder geeft de feitelijke verdeling weer, evenals de realisatie 2006 en 2007.

Verdeling werkzaamheden bureau Zuidelijke Rekenkamer in uren (absoluut en relatief):

	2006	2007	2008
Directe werkzaamheden	5.940 72 %	6.486 72 %	6.731 71 %
Indirecte werkzaamheden	2.318 28 %	2.486 28 %	2.775 29 %
TOTAAL	8.258 100 %	8.972 100 %	9.506 100 %

De verdeling van directe uren naar direct aan onderzoek bestede uren en overige directe werkzaamheden was als volgt:

Directe werkzaamheden in uren: verdeling naar direct onderzoek en direct overig

	Realisatie 2006	Realisatie 2007	Raming 2008	Realisatie 2008
Direct onderzoek	3.165	3.934	4.900	4.675
Direct overig	2.775	2.552	1.040	2.056
TOTAAL	5.940	6.486	5.940	6.731

5 Organisatie

5.1 Bestuur

De rekenkamer heeft een collegiaal bestuur, dat bestaat uit drie leden. Zij zijn voor de duur van zes jaar benoemd door Provinciale Staten van de deelnemende provincies.

Gedurende het verslagjaar bestond het bestuur van de rekenkamer uit: de heer drs. L. Markensteyn (voorzitter), mevrouw mr. Th.O.J. Lucardie en de heer prof. dr. J.C. van Dalen. Zij werden benoemd in de vergadering van Provinciale Staten van Noord-Brabant van 21 januari 2005, respectievelijk van Limburg van 4 februari 2005.

5.2 Bureau

Voor de uitvoering van haar taken beschikt de rekenkamer over een eigen bureau. Het bureau heeft een formatie van vijf personen (4,7 fte). Aan het eind van het verslagjaar was de samenstelling van het bureau als volgt:

- directeur, tevens secretaris van het bestuur:
de heer drs. P.W.M. de Kroon
- senior-onderzoeker:
mevrouw drs. A.G.M. Matheeuwsen
- senior-onderzoeker:
mevrouw drs. A. Mengde - van der Wal
- onderzoeker:
mevrouw drs. L.A.J. van Onna
- management assistente:
mevrouw P.J.S. van Gelder

Mevrouw Van Gelder volgde in het verslagjaar mevrouw H.J.T. Giesbertz-Thijssen op, die de rekenkamer per 1 juni 2008 verliet in verband met het aanvaarden van een betrekking elders.

De rekenkamer is gehuisvest in het kantoorgebouw 'Het Hooghuis' aan de Keizersgracht 5 te Eindhoven. In dit gebouw heeft de rekenkamer de beschikking over kantoorruimte, die wordt gehuurd van de Rijksgebouwendienst. De rekenkamer beschikt over toegang tot het intranet van de beide provincies en beschikt over een eigen website www.zuidelijkerekenkamer.nl.

5.3 Kennis en opleiding

In het verslagjaar heeft een medewerker van de rekenkamer deelgenomen aan de cursus Masterclass Projectmanagement van het NCOI. Andere medewerkers namen deel aan het introductieprogramma en een update cursus Excel bij de provincie Noord-Brabant.

De onderzoekers van de rekenkamer hebben op 9 december 2008 deelgenomen aan een onderzoekersdag van de provinciale rekenkamers. De dag stond in het teken van het uitwisselen van ervaringen op het gebied van de selectie van onderzoeksonderwerpen.

5.4 Financiën

Conform artikel 12 van de gemeenschappelijke regeling stellen PS van Noord-Brabant en Limburg de rekenkamer de nodige middelen ter beschikking voor een goede uitvoering van haar taak. Voor 2008 is in dat verband een bedrag van € 615.000 aan de rekenkamer ter beschikking gesteld. Beide provincies nemen ieder voor de helft deel in de bekostiging van de rekenkamer.

In zijn vergadering van 22 april 2008 heeft het bestuur de jaarrekening 2007 van de rekenkamer vastgesteld. De jaarrekening is op dezelfde datum aangeboden aan het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en aan PS van Noord-Brabant en van Limburg.

Op 8 augustus 2008 informeerde de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (Inspectie Financiën Lokale en provinciale Overheden) dat de rekening 2007 en begroting 2009 van de rekenkamer door hem in evenwicht bevonden waren.

5.5 Programmaraad

De rekenkamer kent een Programmaraad, die adviseert over het door de rekenkamer voorgenomen onderzoeksprogramma en desgewenst als klankbord fungeert voor het bestuur. Via de Programmaraad hebben PS van de deelnemende provincies tevens de mogelijkheid om onderwerpen voor onderzoek voor te dragen. De rekenkamer bepaalt echter zelf welke onderzoeken feitelijk worden uitgevoerd. De Programmaraad bestaat uit drie leden van PS per deelnemende provincie.

Aan het einde van het verslagjaar bestond de Programmaraad uit de leden van PS van Noord-Brabant: de heer drs. G.P.J.H.M. Coonen, mevrouw M.C. Lestrade-Brouwer en mevrouw A.M. Wijnands en de leden van PS van Limburg: mevrouw M.J.P.A. Clerx en de heer J.W. Heinrichs.

Het derde lid namens Provinciale Staten van Limburg, de heer J.F.B. van Rey, deelde op 5 december 2008 het presidium van Provinciale Staten van Limburg mee dat hij om hem moverende redenen met onmiddellijke ingang zijn functie als

voorzitter van de controlecommissie neerlegde en zich terugtrok als lid van die commissie. In een brief aan de rekenkamer van 7 december 2008 gaf de heer Van Rey aan dat hij er vanuit ging dat daarmee ook een einde was gekomen aan het lidmaatschap van de Programmaraad van de rekenkamer.

De Programmaraad kwam in het verslagjaar tweemaal bijeen. Op 11 maart 2008 besprak de raad het concept Verslag van werkzaamheden van de rekenkamer over 2007. Tijdens de vergadering van 18 november 2008 voorzag de Programmaraad het concept onderzoeksprogramma 2009 van commentaar. Ook werd een verzoek van de ambtelijke leiding van de provincie Limburg voor het instellen van een onderzoek naar de besluitvormingsstructuur inzake ontslagregelingen ter sondering aan de Limburgse leden van de Programmaraad voorgelegd. Andere besprekpunten waren: de (wenselijkheid van) spreiding van rekenkameronderzoek over verschillende beleidsterreinen; de verhouding tussen verzoekonderzoek en eigen rekenkameronderzoek; suggesties van de Programmaraad voor toekomstig onderzoek. Tijdens beide bijeenkomsten werden de leden van de Programmaraad geïnformeerd over de (uitkomsten van) onderzoeken die door andere provinciale rekenkamers waren ingesteld.

Daarnaast heeft de rekenkamer de Limburgse leden van de Programmaraad tussentijds geconsulteerd over het verzoek van GS van Limburg om een onderzoek in te stellen naar de wijziging programmabegroting 2008 van de provincie Limburg. Mede naar aanleiding van het advies van de Programmaraad heeft de rekenkamer besloten om het verzoek van GS te honoreren (zie paragraaf 2.1.3).

5.6 Kring van provinciale rekenkamers

Alle vijf provinciale rekenkamers maken deel uit van de kring van provinciale rekenkamers, opgericht binnen de NVRR, de Nederlandse Vereniging van Rekenkamers en Rekenkamerfuncties. Naast de Zuidelijke Rekenkamer zijn dat: de Noordelijke Rekenkamer (Drenthe, Fryslân, Groningen), de Rekenkamer Oost-Nederland (Gelderland, Overijssel), de Randstedelijke Rekenkamer (Flevoland, Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland) en de Rekenkamer Zeeland.

Doel van de kring is de onderlinge afstemming en uitwisseling van kennis. Afstemming vindt plaats rond thema's als: positionering van de provinciale rekenkamers; onderzoek, opleiding en training (kwaliteitskring); bedrijfsvoering. De kring van provinciale rekenkamers zoekt op onderdelen aansluiting bij activiteiten van andere rekenkamers, waaronder de Algemene Rekenkamer.

Op 15 januari 2008 nam een vertegenwoordiging van bestuur en bureau van de Zuidelijke Rekenkamer deel aan het minisymposium '*1, 5 of 12 provinciale rekenkamers*', bij gelegenheid van het afscheid van de heer Bart Noordam als directeur/bestuurder van de Randstedelijke Rekenkamer.

In het verslagjaar werden verder drie bijeenkomsten in het kader van de kring belegd en door vertegenwoordigers van bestuur en bureau van de Zuidelijke Rekenkamer bijgewoond. Op 23 januari 2008 werd onder meer gesproken over intervisie, training en opleiding van rekenkameronderzoekers. Daarnaast werd stilgestaan bij de positie van de rekenkamers in relatie tot de toezichhoudende rol van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van de Wet gemeenschappelijke regelingen.

Op 7 april 2008 vond een overleg plaats van de kring met vertegenwoordigers van IFLO (Inspectie Financiën Lokale en provinciale Overheden), de VROM-Inspectie en de Inspectie Verkeer en Waterstaat. Tijdens het overleg werd informatie uitgewisseld over lopende en geplande onderzoeken. Speciale aandacht ging uit naar het vermijden van overlap bij onderzoek en naar de mogelijkheden van synchronisatie van toetspunten.

Op 25 november 2008 zijn in het kader van de kring afspraken gemaakt over de onderlinge uitwisseling van bedrijfsgegevens over planning en doorlooptijden van rekenkameronderzoeken, financiën, etc. Ook werd afgesproken dat met ingang van 2009 persberichten van provinciale rekenkamers geplaatst worden op de website van alle vijf de rekenkamers. Doel daarvan is om leden van Provinciale Staten en andere belangstellenden zo uitgebreid mogelijk te informeren omtrent de uitkomsten van rekenkameronderzoek.

In het kader van de kring (met uitzondering van de Noordelijke Rekenkamer) werden daarnaast in 2008 twee gezamenlijke vooronderzoeken uitgevoerd. In paragraaf 2.3.1 wordt hier nader op ingegaan.